

Снежана Лазић и Јелена Митровић Коцев, *Архитектонска култура међурајној Београда*, Етнографски музеј, Београд 2022.

Изложба *Архитектонска култура међурајној Београда* са пратећим монографским каталогом, ауторки Снежане Лазић и Јелене Митровић Коцев, реализована је захваљујући сарадњи Историјског архива Београда и Етнографског музеја у Београду са циљем да се представи изразито просперитетан период у изградњи српске престонице. Назив изложбе и каталога илуструју и њихов садржај – састављен од приказа најзначајнијих објеката, пројеката и урбанистичких планова из референтног периода. Изложба је свечано отворена 21. децембра 2022. године у изложбеном простору Етнографског музеја предвиђеном за гостујуће изложбе мањег формата, и било ју је могуће посетити наредних месец дана, закључно са 21. јануаром 2023. године. Званични извођачки пројекти објеката, које је одобрила Техничка дирекција, ситуационих

планова и стамбених насеља изложени су у форми панова различитих формата, који су осим визуелног елемента у виду фотографија и скенираних примерака, садржали и текстуалне сегменте са пратећим информацијама. Такође су се одређена документација и пројекти могли видети издвојени на постаментима и у витринама наткривеним стаклом. Каталог у штампаној форми, на чијој су реализацији учествовали ауторке изложбе и други сарадници, илустративног је карактера, и својим ликовно-графичким решењем одговара визуелној концепцији изложбе.

Изложба и обимно илустровани каталог реализовани су како би се указало на значај фонда Техничке дирекције Општине града Београда као и на архитектонску документацију похрањену у депоу Историјског архива Београда. Секретаријат за културу Града Београда пружио је подршку у приређивању изложбе и каталога, на чијим графичким решењима је радила Зорица Смиловић. Такође, у сарадњи са Музејом града Београда и Заводом за заштиту споменика културе града Београда прикупљен је илустративни материјал коришћен у

реализацији изложбе. Милош Јуришић, уметнички фотограф и истраживач архитектуре, колекционар старих фотографија и разгледница, ауторкама изложбе уступио је материјал из своје богате колекције. Визуелни и текстуални материјал коришћен за графичка решења паноа сачињен је од фотографија, извода из дневне штампе и периодике, техничке и правне документације (сл. 1).

У простору гостујуће сале Етнографског музеја, изложбени панои постављени на зидовима и додатним панелима, испуњени су приказима објеката и пројекта, али и великим бројем контекстуалних података. На двадесет и девет паноа илустрован је садржај изложбе, док су се у трима витринама могли видети и оригинална техничка документација и други предмети од историјског значаја, попут административних докумената. Употреба преградних панела у правоугаоном простору са једним зидом неприлагођеним за излагање – стаклени зид / излог окренут ка Узун Мирковој улици – омогућила је ширу употребу материјала и богатији садржај изложбе. Архитекти и дела која су изложена представљају значајан и интегралан део историје и културе града Београда.

Концепција изложбе је подразумевала упознавање публике са историографском грађом и фактографијом која обухвата развој града непосредно по завршетку Првог светског рата. Потом је фокус пребачен на административне и законске услове који су дефинисали процес конкурисања, одабира пројеката урбаниста и архитеката и њихове реализације. Следећи идејно решење по којем су панои и њихови садржаји формиран, пажња је потом додељена историјату и деловању Техничке дирекције, запосленима у архитектонском и грађевинском одсеку. Акцент је стављен и на архитекте, инжењере и урбанисте, о којима је званична документација била представљена на паноима, постаментима и у витринама (сл. 2).

Изабрани материјал приказан на изложби, због своје природе, подељен је типолошки по функцији, што је форма коју и каталог прати. У складу с том поделом, објекти приказани на изложби подељени су на образовне, социјалне и здравствене објекте, индустријске објекте и радничке станове, а посебна је пажња посвећена насељима која прате концепт

„Вртног града” (Котеж неимар, 1921; Професорска колонија, 1926–1929. и Чиновничка колонија, 1930), потом су индивидуално представљени Земун и Сајам као урбанистичке целине, нехигијенска насеља Београда – Јатаган и Пиштољ мале. Као истакнута целина представљена је и приватна архитектонска пракса овог периода, која је знатно опширније обрађена у пратећем каталогу. Подела овог типа је изузетно захвалан модел организовања у складу са ограниченим простором, чиме су публици омогућени прегледност и складан ток тумачења изнесених информација. Посебно је истакнут и значајан пано на коме су сабрани и представљени лични потписи и печати бројних инжењера, архитеката и пројектаната који су обележили међуратни период београдске архитектонске сцене (сл. 3).

Бројне препознатљиве грађевине које су чиниле идентитет града нашле су место на изложби и представљају срж каталога, а уз њих је и велика пажња посвећена најистакнутијим и најутицајнијим архитектурама који су радили и пројектовали у Београду у међуратном периоду. Захваљујући селекцији коју су ауторке извршиле, посетиоци, односно читаоци, могли су се детаљније упознати са објектима архитеката Милана Минића (1889–1961), Јелисавете Начић (1878–1955), Валерија В. Сташевског (Валерий Владимирович Сташевский, 1882–1945/1950), Георгија П. Коваљевског (Григорий Павлович Ковалевский, 1888–1957), Бранислава Којића (1899–1987), Јана Дубовија (Јан Дубову, 1892–1969), Милана Злоковића (1898–1965), Драгише Брашована (1887–1965) и других. У изложбеном простору, визуелно су посебно наглашени објекти Зграде ватрогасне команде / Пожарне централе (1932) и Пожарне чете (1934), ситуациони планови Сајма (1936) и Земуна (1928) и зграда Београдске берзе (1932), у којој се данас налази Етнографски музеј.

Пратећи каталог штампан је у тиражу од 500 примерака. Његова концепција тематски прати ток изложбе, те је и садржина складно подељена на више целина. Најпре, пружа се увид у циљеве изложбе и каталога, значај теме коју су ауторке представиле и поменуте су бројне институције које су својом делатношћу допринеле њиховом истраживању. Прва значајна и уједно једна од већих целина каталога посвећена је изучавању и представљању феноменолошких аспеката међуратне београдске архитектонске делатности. Фокус је стављен на процесе изградње и обнове града након Првог светског рата, законску регулативу која је окруживала пројектантску делатност, стручно образовање знаменитих архитеката, постојећа удружења и награде и на стилске развојне токове овог раздобља. Поменути елементи каталога детаљније су анализирани и валоризовани у односу на пратеће изложбене паное. Каталог је у целини богато илустрован фотографским садржајем који умногоме обогаћује и надопуњује текстуалну садржину.

Наредна целина каталога посвећена је Техничкој дирекцији, њеном значају и улози коју је одиграла у конструисању архитектонске културе главног града у међуратном периоду. Детаљно су представљени историјат Дирекције и њена унутрашња организација, потом делатност Архитектонског одсека и Грађевинског одбора, док је посебна пажња придата запосленима, међу којима су најистакнутији и најтемељитије презентовани Георгије Коваљевски, Јан Дубови и Бранко Максимовић (1900–1988). Уз кратке биографије архитеката, инжењера и пројектаната запослених у Дирекцији у овом периоду, приложени су технички цртежи и фотографије њихових пројеката и изведених објеката, као и друга лична и професионална документација. Уз то, њихове личне фотографије су такође нашле своје место у каталогу. Адекватна је пажња дата и архитекткињама које су својом делатношћу оставиле значајан траг

на архитектуру међуратног Београда, те је истакнута улога Данице Милосављевић Томић (1893–1955).

У наредном поглављу анализиран је концепт „Вртног града” и његове реализације на подручју Београда кроз три резиденцијалне целине: Котеж неимар, Професорска колонија и Чиновничка колонија. Изузев историјских података и контекстуалних информација, посебно су истакнута писма архитеката Коваљевског и Милутина Борисављевића (1889–1969) која пружају јединствен увид у савремену рецепцију ових насеља и њихове свакодневице.

Даље у каталогу подела садржине је извршена делом по функцији објеката, и делом феноменолошки, те се тако у мањим целинама анализирају и презентују образовни, здравствени и социјални објекти, радничка насеља и рентијерски станови, раније поменута нехигијенска насеља, индустријски објекти, пијаце, а посебно су истакнути као засебне целине модернистичка целина Земуна и Сајам. Овиме је пружен увид у бројне друштвено-културолошке и политичке токове београдског друштва који су се одразили на архитектонске токове овог раздобља.

Потом следи сегмент посвећен приватној пројектантској пракси, те је подела ове целине извршена испрва феноменолошки, представљени су утицаји и позиција приватних инвеститора/сопственика и приватних архитектонских бироа које су бројни архитекти основали. Наредна подела је извршена типолошки, те су породичне куће архитеката презентоване засебно у односу на породичне резиденцијалне објекте, рентијерске вишеспратнице, зграде удружења и хотеле. Приватна пракса представљала је значајан и кључан део архитектонске делатности у међуратном периоду, и управо у њеном корпусу се могу издвојити бројне стилске варијације, јединствена решења и одрази друштвено-културолошких феномена заступљених у друштву. Осим тога, велики број архитеката, инжењера и пројектаната је већински део својих опуса остварио управо кроз приватно деловање, изван јавних конкурса и делатности јавних институција. Архитектонски бирои били су високо цењени и често су представљали могућност усавршавања младих архитеката који су тражили менторство старијих, искуснијих колега.

Последње поглавље посвећено је архитектури Београда непосредно уочи рата, као и друштвеним околностима које су одредиле архитектонска стремљења овог периода. Истакнут је међународни конкурс за уређење Београда из 1939. године, чији је ток припремних радова изложен у целости. Након овога следи детаљан каталошки попис изложбених паноа, употребљеног визуелног материјала и њиховог порекла.

Изложба *Архитектонска култура међуратној Београда* и пратећи каталог могу се оценити као слојевити и подстицајни доприноси, о чему сведочи одлична посећеност и медијска покривеност за време гостовања у Етнографском музеју. Каталог својом формом и квалитетним садржајем употпуњује теме које су отворене на изложби, и подстиче детаљније сагледавање архитектонских токова у међуратном Београду. Уз то, представља полазишну тачку за даље истраживање фондова Техничке дирекције са циљем употпуњавања слике о изградњи Београда између два светска рата.

Алекса Б. Новаковић
докторанд на Одељењу за историју уметности
Филозофског факултета Универзитета у Београду
iu.aleksa.novakovic@gmail.com